

In memoriam W. Arondéus

Geschreven ter inleiding bij de herdruk van Arondéus' boek over Matthijs Maris, getiteld 'De tragiek van den droom' (1945)

Willem Arondéus, de schrijver van dit edele boek over Matthijs Maris, werd op 1 april 1943 door de Duitse SS- en politie-instanties gearresteerd wegens gewelddadig verzet tegen de bezettende macht. In de zomer van dat jaar meldden de dagbladen dat hij en zijn medewerkers ter dood veroordeeld waren en dat het vonnis door de kogel was voltrokken.

Een kunstenaar had de soldatendood gevonden. Want dit sta voorop: Arondéus stierf als soldaat. Voor hem geen onwaardige dood in kamp of kerker, door uitmergeling of psychische depressie, het ergste wat een vijand zijn vijand kan aandoen. Voor hem de dood die hij gezocht had. Vrij en onverveerd had hij naar de wapens gegrepen, toen dit hem noodzakelijk voorkwam; zonder aarzeling volvoerde hij een welberaamd krijgsplan en betaalde de volvoering met zijn moedig leven. Het ging zo het gaan moest: *à la guerre comme à la guerre*. Zelfs het Duitse politie-rapport, dat een nauwkeurig verslag geeft van Arondéus' actie, drukt bewondering uit voor zijn houding. Het vermeldt dat hij zich in alles 'soldatisch' gedroeg. Hoger lof is van deze zijde nauwelijks denkbaar, en men schrome niet het woord 'soldatisch' met 'heldhaftig' te vertalen. Waar ook in de duinen, bij Waalsdorp of Bloemendaal, het schot heeft geklonken dat aan het leven van Arondéus een einde maakte, het veld waar dit geschiedde was het veld van eer.

Ofschoon Arondéus' verzetsdaad - de aanslag op het Amsterdamse bevolkingsregister - bekend genoeg is door de grote beroering die zij destijds in het gehele land verwekte, moge hier aan enkele bijzonderheden herinnerd worden.

Mr. Van Royen, de organisator der kunstenaars, de voorzitter van het kunstenaarssteunfonds, was in het begin van 1942, wegens een rekest aan Seyss Inquart naar aanleiding van de oprichting der Kultuurkamer, naar het kamp te Amersfoort gevoerd waaruit hij niet meer terug zou keren. Zijn werk werd illegaal voortgezet, of liever hervat - want het steunfonds was door de Duitsers opgeheven, - door Sandberg, de tegenwoordige directeur van het Amsterdamse Gemeentelijke Museum. Sandberg vond Arondéus en Gerrit van der Veen bereid, om de gelden ter hand te stellen aan de in nood verkerende, niet bij de Kultuurkamer aangesloten, kunstenaars en intellectuelen.

Bovendien werden, sedert de zomer van 1942, valse persoonsbewijzen aan de in de illegaliteit levende kunstenaars, in het bijzonder aan joodse kunstenaars en intellectuelen, later, toen de studenten-razzia's begonnen, ook aan de studenten verstrekt. Joden konden zich hiermede als Ariërs voordoen. Het aantal aldus uitgedeelde persoonsbewijzen moet, volgens het Duitse rapport, een paar duizend zijn geweest. Dit is zeer goed mogelijk.

Arondéus werkte snel en voortvarend. Dag in dag uit kon men hem, met in zijn aktentas een trommeltje, en in dit trommeltje een inktkussen voor het vervaardigen der vingerafdrukken, door Amsterdam zien lopen. Hij noemde zich toen Smit, later Kochius. Wat hem langzamerhand zorgen ging baren was het bevolkingsregister. Daar immers moesten voor de valse persoonsbewijzen overeenkomstige kaarten aanwezig zijn, opdat men niet bij nasporing door de mand zou vallen. Voortdurend moesten bestaande kaarten gelicht, nieuwe ingeschoven worden.

Voorts was dit register, waar een tiende van het gehele Nederlandse volk in beschreven is, het voornaamste hulpmiddel van de vijand voor de toen op grote schaal begonnen

arbeidersdeportaties naar Duitsland. Zo rijpte het plan, dit bevolkingsregister in de lucht te doen springen. Springmiddelen werden heimelijk uit het Gooi naar Amsterdam gebracht, voorbereidselen getroffen, besprekingen gevoerd met vrienden en medewerkers, onder anderen met de 'Rattenkruitjongens', een groep die zich zo noemde omdat zij een illegaal geschrift 'Rattenkruit' had uitgegeven.

Op 27 maart 1943, des avonds om kwart over negen, meldde zich Arondéus, gekleed als kapitein van politie met uniformjas, muts, waslederen koppel en pistooltas, op de Plantage Middenlaan bij het gebouw van het bevolkingsregister en eiste toegang omdat hij - naar hij zeide - een controle had uit te voeren. Hij was vergezeld door een groep van negen mannen, ten dele evenals hijzelf verkleed als politiepersoneel.

Het gebouw werd bewaakt door vier personen, twee agenten, twee burgerbewakers. Zodra dezen de 'kapitein' toegang verschaft hadden, werden zij overweldigd, en, daar Arondéus uitdrukkelijk last had gegeven dat niemand gedood mocht worden, op de volgende wijze onschadelijk gemaakt. De armen werden hun op de rug gebonden, de ogen en mond met stroken leukoplast dichtgeplakt. Vervolgens - daartoe had Arondéus twee doktoren in zijn gezelschap - werden zij door een inspuiting met een luminal-natrium-oplossing bewusteloos gemaakt en in de naburige tuin van Artis neergelegd. Hetzelfde geschiedde met de aflossing, anderhalf uur later ter plaatse komend en opgewacht door twee leden van Arondéus' groep, in politie-uniform buiten op post gezet.

Inmiddels hadden de overigen, binnen het gebouw, het register overhoop gehaald, de kaarten uit bakken en kasten over de vloer verspreid, met benzol overgoten, trotylladingen aangebracht en met slagsnoeren verbonden, kortom alles in orde gemaakt voor de explosie, die omstreeks elf uur plaats vond. Ondanks achttien brandspuiten, uit alle richtingen ijlings ontboden, brandde het inwendige van het gebouw grotendeels af. Vier dagen later werd Arondéus, en werd het merendeel der zijnen, vermoedelijk door verraad, gevangen genomen.

Hoe werd een kunstenaar - en dan een kunstenaar van het volstrekt lyrische soort, die voor zijn uitingen geheel op zijn gemoedsleven is aangewezen - zulk een illegaal strijder? De algemene oorlogstoestand verklaart dit niet afdoende. Een kunstenaar doorleeft niet de algemene toestand, maar doorleeft de bijzonderheden daarvan met bijzondere scherpte. Uit deze bijzonderheden, en doorgaans gedreven door barmhartigheid, schept hij zich een Idee, en voor deze schepping is hij bereid te sterven. De dromer blijkt een latente held te zijn. Arondéus zelf beschrijft dit verschijnsel treffend.

Op blz. 80 van dit boek vindt gij uiteengezet, waarom Matthijs Maris, wonend tijdens de oorlog van 1870 te Parijs en daar het beleg meemakend, zich als vrijwilliger liet inlijven bij het Franse leger. - 'Het zijn steeds de dromers' - aldus Arondéus - 'in wie, onverwacht en onweerhoudbaar, de geestdrift voor een *grootse* werkelijkheid, voor de hevige werkelijkheid van het heroïsche, het hevigst doorbreekt. Het lijkt maar zo, in het kleine alledag, of de dromers voor het leven vluchten, geen moed tot daden, geen wil tot overwinning hebben, het lijkt maar zo - in waarheid zijn droom en heroïek van één bloed, beide kennen zij de diepe vervoering, de wilde romantiek, de dronken overgave aan de Idee.' - En hij vervolgt: 'Schuw in het kleine leven van alledag, machteloos in de listen van het eigenbelang en onbekwaam in het compromis, vindt elke *volle* werkelijkheid, elke *grote* werkelijkheid hen tot het laatste offer bereid - zodra deze werkelijkheid, in de vaart der verbeelding opgenomen, tot Idee geworden is.' - Zo schreef Arondéus in het jaar voor de oorlog uitbrak. Het is of hij toen reeds de Idee vermoedde die hem tot daden zou bevrijden.

Van aanleg was Arondéus schilder. Geleid - misleid, zou hij later zeggen - door zijn vereerde oudere vriend R.N. Roland Holst, ontwikkelde zich zijn werk in de richting van monumentaal-decoratieve kunst. Grote, peinzende gestalten schiep zijn hand, omlijst door symbolische siermotieven, dikwijls toegelicht door versregels van Leopold en anderen. Hij bleek veel talent te bezitten. Geen prijsvraag die hij niet won als hij meedong. De ramen

van het stadhuis te Rotterdam, de muren van andere openbare gebouwen, bewaren blijvende getuigenissen van zijn artistiek vermogen. Maar hij zelf bleef onbevredigd. Hij was, in tegenstelling tot Roland Holst, een anti-maatschappelijk wezen, geladen met ironie, waarmee hij zichzelf in bedwang en de buitenwereld op een afstand hield. De decoratieve kunst, zoveel aanpassing vergend, was niet het gebied waarin hij zijn eigenmachtig gevoelsleven op den duur uit kon drukken.

Hij verliet de figuurlijke 'tekens' en wendde zich tot de levende 'taal'. Hij ging schrijven, romans, novellen, een studie genaamd 'Monumentale schilderkunst in Nederland', in wezen een felle, partijdige afrekening met Roland Holst. Hiermede ontdeed hij zich van een obsessie: de kunst om de kunst.

Ten slotte schreef hij dit boek over Matthijs Maris, het schoonste en persoonlijkste werk dat hij voortbracht. In Matthijs Maris, de dromer die ongebaande wegen insloeg, de schilder die geen schilder was, maar zich van de schilderkunst bediende om zijn verbeelding een telkens weer voorlopige vorm te geven, herkende hij zichzelf, neen, ontmoette hij voor het eerst de grotere, zielsverwante broeder, naar wie hij zijn leven lang had gehunkerd. De winter dat hij in het Amsterdamse museum - waar hij Sandberg leerde kennen - gebogen zat in een doodstille zaal over de uit honderden onbeduidende briefjes bestaande correspondentie van Matthijs Maris, was, naast de laatste maanden, de gelukkigste tijd van zijn leven. Hoe graag, zei hij mij eens, had ik één van Thijs' ontelbare kattebelletjes, die voor de historie toch geen waarde hebben, meegenomen en voor mijzelf behouden, om zijn handschrift altijd bij mij te hebben... Arondéus had lief gekregen.

Toen werd het oorlog en kwam de bezetting. En naarmate de bezetting in gruwelijkheid toenam, neutraliseerde zij de druk die de maatschappij op Arondéus' persoonlijk gemoedsleven had uitgeoefend. Hij kon niet langer vijandig tegenover de verdrukte maatschappij staan. Hij voelde zich één met allen. De bezetting werd zijn bevrijding, en hij ging als een bevrijd man de dood in.